

УДК 341.215.4:340.12(091)«04»

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.70>

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ У ПРАЦЯХ МИСЛИТЕЛІВ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Невара Л.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

Державного торговельно-економічного університету

ORCID: 0000-0003-1775-8806

Невара Л.М. Філософські концепції міжнародно-правового статусу особи у працях мислителів Середньовіччя.

Стаття присвячена системному аналізу філософських концепцій міжнародно-правового статусу особи у працях мислителів Середньовіччя, що заклали основи сучасного розуміння прав і свобод людини. Розглянуто формування уявлень про права, обов'язки та морально-правові межі індивіда в контексті міждержавних відносин. Зазначено, що центральне місце у становленні даних концепцій належить природному праву, яке забезпечувало універсальні моральні принципи, спільні для всіх суспільств незалежно від державних чи культурних відмінностей.

Особливу увагу приділено аналізу праць Святого Августина, Томи Аквінського, Данте Аліг'єрі та Вільяма Оккама, які сформували уявлення про особу як морального й правового суб'єкта, наділеного гідністю, автономністю та відповідальністю. Автором статті наголошується на особливостях положень філософських праць згаданих мислителів та зазначено, що Святий Августин розглядав справедливість як прояв божественного закону, Тома Аквінський – як основу універсального морального порядку, Данте Аліг'єрі наголошував на гармонізації прав і обов'язків, Вільям Оккам закріпив засади правового індивідуалізму.

Проаналізовано соціально-політичний контекст Середньовіччя, який визначав взаємодію релігійних, моральних і державних чинників у формуванні правової думки. Розглянуто роль схоластичної традиції, що сприяла систематизації морально-правових принципів і раціональному осмисленню права, а також значення концепції «справедливої війни», яка визначала моральні межі застосування сили та вплинула на розвиток гуманітарних норм міжнародного права. Проаналізовано внесок інших мислителів – Ібн Хальдуна, Роже Бекона, Жана Бурідана – які розвивали уявлення про соціальну відповідальність, моральну автономію та універсальні норми поведінки в міжнародному контексті.

Зроблено висновок, що середньовічна філософія, поєднуючи релігійні, моральні й правові засади, створила інтелектуальні основи сучасної доктрини прав людини, принципів справедливості та гуманності.

Ключові слова: міжнародно-правовий статус особи, природне право, середньовічна філософія, права людини, універсальні цінності, правовий індивідуалізм.

Nevara L.M. Philosophical concepts of the international legal status of an individual in the works of Medieval Thinkers.

The article is devoted to a systematic analysis of the philosophical concepts of the international legal status of the individual in the works of medieval thinkers who laid the foundations for the modern understanding of human rights and freedoms. It examines the formation of ideas about the rights, duties, and moral-legal boundaries of the individual in the context of interstate relations. It is noted that a central role in the development of these concepts was played by natural law, which provided universal moral principles common to all societies regardless of state or cultural differences.

Special attention is paid to the analysis of the works of Saint Augustine, Thomas Aquinas, Dante Alighieri, and William of Ockham, who developed the notion of the individual as a moral and legal subject endowed with dignity, autonomy, and responsibility. The author emphasizes specific features of the philosophical positions of these thinkers, noting that Saint Augustine viewed justice as a manifestation of divine law, Thomas Aquinas considered it the foundation of a universal moral order, Dante Alighieri stressed the harmony between rights and duties, and William of Ockham laid the groundwork for legal individualism.

The article also analyzes the socio-political context of the Middle Ages, which determined the interaction of religious, moral, and political factors in the formation of legal thought. The role of the scholastic tradition is examined, as it contributed to the systematization of moral and legal principles

and the rational understanding of law. The significance of the concept of a "just war," which defined the moral limits of the use of force and influenced the development of humanitarian norms of international law, is also highlighted. The contribution of other thinkers – Ibn Khaldun, Roger Bacon, and Jean Buridan – is considered, who developed ideas of social responsibility, moral autonomy, and universal norms of conduct in the international context.

It is concluded that medieval philosophy, combining religious, moral, and legal foundations, created the intellectual basis for modern doctrines of human rights, principles of justice and humanity.

Key words: international legal status of an individual, natural law, medieval philosophy, human rights, universal values, legal individualism.

Постановка проблеми. Проблема міжнародно-правового статусу особи займає важливе місце в історії права, оскільки відображає еволюцію уявлень про права, обов'язки та морально-правові межі індивіда у міждержавних відносинах. У філософській думці Середньовіччя, зокрема в працях Августина, Томи Аквінського, Данте та Вільяма Оккама, було закладено засади природного права і морально-етичних принципів, що визначали роль особи у світовому порядку та обмежували свавілля влади. Ці концепції поєднували релігійні, моральні й правові ідеї, формуючи уявлення про універсальні норми справедливості, відповідальності та гідності людини, які згодом стали основою сучасних прав людини та міжнародного права.

Метою цієї статті є системний аналіз філософських концепцій міжнародно-правового статусу особи, сформульованих мислителями Середньовіччя, та виявлення їхнього внеску у становлення основ сучасного міжнародного права. Особлива увага приділяється розгляду тих ідей, що окреслюють межі прав і свобод особи, взаємозв'язок індивіда з державними та міждержавними структурами, а також морально-етичні підстави правової регламентації міждержавних відносин.

Стан опрацювання проблематики. Безперечно, у вітчизняній і зарубіжній юридичній, філософській та історичній літературі неодноразово підіймалися загальні або окремі питання, які відображали бачення підходів середньовічних мислителів до розуміння міжнародно-правового статусу особи. Серед таких, зокрема, варто згадати наукові дослідження Дж. Бенем, О.В. Буткевич, Т.А. Волкера, Д. Гор'є, Дж. Гетта, В. Греве, А.І. Дмитрієва, Ю.А. Дмитрієвої, О.В. Задорожного, Дж. Корбетта, С. Неффа, Т. Сироїд та інших. Водночас, завдання висвітлення філософських концепцій міжнародно-правового статусу особи у працях мислителів Середньовіччя автори перед собою спеціально не ставили.

Виклад основного матеріалу. Соціально-політичний і культурний контекст Середньовіччя формувався під впливом релігійних, моральних і державних чинників, що визначали розвиток філософської думки та уявлень про статус особи. Християнська доктрина встановлювала етичні межі поведінки, підкреслюючи пріоритет божественної справедливості й моральної відповідальності індивіда. Церква впливала на визначення не лише моральних цінностей, а й діяльності правителів та організацію державної влади. Важливу роль відіграло становлення університетської освіти й схоластичної традиції, які поєднували релігійні принципи з раціональним осмисленням права [11, с. 162]. Перелічене створило ґрунт для розвитку філософських концепцій міжнародно-правового статусу особи, де релігія, освіта й мораль становили єдину систему духовних і правових орієнтирів.

Основні філософські течії Середньовіччя формувалися на перетині релігійних доктрин, моральних концепцій і ранніх правових уявлень, визначаючи спосіб осмислення статусу особи та її місця у суспільстві і міжнародних відносинах. Однією з провідних течій був августинізм, який ґрунтувався на ідеях Августина Аврелія та християнській моральній доктрині. Августин підкреслював божественне походження справедливості, роль особи як морального суб'єкта і необхідність підпорядкування земних інтересів вищим духовним цінностям. У цьому контексті права людини та моральні обов'язки розглядалися не як автономні юридичні категорії, а як прояви божественної справедливості, що визначає межі взаємодії індивіда з державою та іншими соціальними структурами [3, с. 22].

Важливим методологічним інструментом аналізу права та філософії виступала схоластика, що розвивалася у системі університетської освіти. Вона поєднувала логіку, теологію і право, надаючи змогу аргументовано обґрунтовувати моральні й юридичні принципи [1, с. 42]. Завдяки схоластичному підходу виникли перші концептуальні основи систематизації права, що розглядалося як органічна частина загального морально-божественного порядку, де індивід, держава і суспільство взаємодіють у межах моральних і правових норм. Натуралістичні концепції права, або концепції природного права, пропонували новий погляд на роль особи в правовому просторі. Вони базувалися на ідеї, що певні права та обов'язки властиві людині від природи, незалежно від релігійних і політичних установ. Природне право визнавало універсальні принципи справедливості, захисту життя та гідності особи, формуючи підґрунтя для подальшого розвитку міжнародного права. У цих

концепціях зароджувалися уявлення про автономність індивіда, моральну відповідальність і можливість встановлення норм поведінки між державами на основі розуму і природної справедливості [13, с. 83–85].

Отже, середньовічні філософські течії – августинізм, схоластика та натуралістичні концепції права – створили комплексну картину розуміння статусу особи, де взаємодіють моральна, релігійна та природно-правова перспектива.

Філософські концепції Середньовіччя мали безпосередній вплив на формування уявлень про міжнародне право, оскільки вони пропонували системне осмислення принципів справедливості, допустимості війни та умов миру між політичними спільнотами. Ідея справедливості, яка відігравала центральну роль у працях Августина [4] та його послідовників [2, с. 350], розглядалася як універсальний моральний критерій, що визначає допустимі дії держав і окремих осіб у міждержавних відносинах. У цьому контексті правовий порядок розумівся як продовження морального закону, що накладає обов'язки на правителів і членів суспільства, водночас обмежуючи свавілля і забезпечуючи захист слабших учасників політичного співжиття.

Середньовічні мислителі розробляли доктрину справедливої війни, яка стала однією з ключових ланок взаємозв'язку філософії і міжнародного права [2, с. 352]. Вони визначали обставини, за яких війна може вважатися морально та юридично виправданою, акцентуючи на захисті невинних, відновленні справедливості та дотриманні принципів пропорційності і необхідності. Ці ідеї заклали основу для пізніших норм, що регламентують законність застосування сили у міжнародних відносинах, а також для концепцій мирного врегулювання конфліктів. Отже, філософська думка Середньовіччя, ідеї справедливості, допустимості війни та умов миру не лише відображали моральні орієнтири того часу, а й сприяли формуванню систематизованих норм, що визначають взаємовідносини держав і захист прав особи в міжнародному контексті.

Особливе місце у формуванні середньовічної філософської думки щодо міжнародно-правового статусу особи посідає Святий Августин, оскільки його концепції поєднують моральну, релігійну та політичну перспективи [16, с. 206–208]. Поняття справедливості у працях Августина не обмежується внутрішньодержавними відносинами, а розглядається як універсальний принцип, що регулює взаємодію держав та політичних спільнот. Справедливість, на його думку, є вираженням божественного закону на землі і виступає критерієм оцінки дій як окремих осіб, так і правителів.

Роль особи у світовому порядку, згідно з Августином, визначається її підпорядкуванням божественному закону та участю у морально організованій структурі людського співжиття. Особа розглядається як суб'єкт не лише внутрішнього права, а й загального морального порядку, який об'єднує держави і спільноти у прагненні до справедливості та миру. Індивід набуває значущості через відповідність божественним принципам, які забезпечують цілісність суспільного і міжнародного порядку [7, с. 170].

Отже бачимо, що у працях Августина поєднується етична обґрунтованість і філософська глибина, що дозволяє трактувати статус особи не лише як юридичну категорію, а як морально-правову дійсність, інтегровану у світовий порядок, підпорядкований універсальним божественним принципам.

Однією з найвизначніших фігур середньовічної філософії та юриспруденції виступає Тома Аквінський. Його концепції справедливості й прав особи стали визначальними для розвитку природно-правової традиції. Аквінський розглядав природне право як універсальний, божественно-раціональний порядок, який є спільним для всіх людей незалежно від їхньої політичної чи культурної приналежності. Природне право визначає основні моральні норми поведінки, права та обов'язки особи, формуючи основу для легітимних взаємодій як всередині держави, так і між різними політичними спільнотами. Воно постає як прояв божественної волі, до якої людина може дістатися за допомогою розуму і морального розсуду, що надає універсальності правам і свободам індивіда [5, с. 49].

Права особи у концепції Аквінського інтегровані у божественно-раціональний порядок, де кожна людина розглядається як морально відповідальний суб'єкт. Особа наділена гідністю, що впливає з її здатності розуміти і виконувати божественний закон, а її права – це не лише юридичні категорії, а й моральні зобов'язання щодо суспільства та інших осіб. Такий підхід забезпечує гармонізацію індивідуальних прав із суспільними інтересами та визначає межі допустимої державної влади.

Особливе місце у працях Аквінського займає концепція справедливої війни, яка стала ключовим елементом розуміння міжнародних відносин Середньовіччя. Він визначав, що війна може вважатися виправданою лише за умов відновлення справедливості, захисту невинних або оборони від агресії. У цьому контексті застосування сили регулюється моральними принципами, а держава зобов'язана враховувати права і гідність осіб, які не беруть участі у конфлікті [12, с. 9–14].

Таким чином, ідеї Томи Аквінського стали фундаментом для подальшого розвитку міжнародного права, зокрема у сфері захисту індивідуальної гідності, прав особи та регулювання міждержавних конфліктів.

Визначне місце в середньовічній філософській думці завдяки своїм працям, де поєднуються політичні, моральні та релігійні концепції, що стосуються статусу людини у суспільстві та міжнародних відносинах посідає Данте Аліґ'єрі. У творах Данте особа розглядається як суб'єкт, наділений гідністю та моральною відповідальністю, здатний діяти у межах божественно встановленого порядку. Він наголошує на необхідності гармонізації індивідуальних прав і свобод з політичними обов'язками та моральними нормами, що дозволяє створити стійкий і справедливий соціальний та міжнародний порядок [15, с. 74].

Політичні аспекти статусу людини у концепції Данте тісно пов'язані з ідеєю належної організації влади. Він вважав, що правителі повинні дотримуватися принципів справедливості, які виходять із божественного закону, і забезпечувати захист прав і гідності своїх підданих. Порушення цих принципів підривало моральний та політичний порядок, що, у свою чергу, могло мати негативні наслідки для взаємовідносин між державами. Моральний вимір прав і обов'язків людини, за Данте, передбачає відповідальність не лише перед Богом, а й перед спільнотою, що створює передумови для легітимного та справедливого регулювання міждержавних відносин [10, с. 18–23].

Таким чином, погляди Данте стають важливим теоретичним підґрунтям для подальшого розвитку міжнародного права, у якому права і гідність особи розглядаються як основа справедливого співжиття держав та міждержавного порядку.

Однією з ключових фігур середньовічної філософії, відомою своїм акцентом на індивідуалізм та автономію особи у правовому і моральному просторі, є Вільям Оккам. Його наукові погляди характеризуються прагненням розмежувати природні права індивіда та владні структури, підкреслюючи незалежність особи у прийнятті рішень та оцінці дій влади. Оккам стверджував, що моральні і правові зобов'язання людини визначаються не лише релігійними або теологічними нормами, а й природними законами розуму, що надає індивіду унікальної ролі у правовій системі. Ідеї індивідуалізму у правовій філософії Оккама формують передумови для розвитку концепцій прав особи як автономних і універсальних, які мають вагу незалежно від державних чи релігійних авторитетів [9, с. 142–143].

Концепції Вільяма Оккама формують важливий перехідний етап у розвитку філософії права, де індивідуалізм поєднується з універсальними моральними принципами, а взаємозв'язок особи і владних структур розглядається як ключовий елемент регулювання внутрішніх і міжнародних відносин.

Середньовічна філософська думка містить також численні концепції інших мислителів, які сприяли формуванню уявлень про міжнародно-правовий статус особи. Ібн Хальдун, видатний арабський історик і філософ, розробив ранні концепції соціального договору та взаємозв'язку між особою, суспільством і державою. Він наголошував на взаємній відповідальності індивіда та політичних структур, що забезпечує стабільність соціального та міждержавного порядку [14, с. 156–157, 257].

Значний внесок у коментування правових і моральних аспектів людської поведінки у міжнародному контексті здійснили французькі мислителі Жан Бурідан [8] та Роже Бекон [6]. Вони поєднували логічний аналіз і моральну аргументацію для оцінки допустимості дій окремих осіб та держав, розглядаючи правила поведінки як етичні і водночас раціонально обґрунтовані. Їхні ідеї підкреслювали, що взаємодія між державами та окремими індивідами повинна здійснюватися з урахуванням моральних обмежень, що випливають із природного закону та розуму.

Отже, погляди Ібн Хальдуна, Жана Бурідана, Роже Бекона демонструють широту філософської думки Середньовіччя щодо прав і обов'язків особи у міжнародному контексті. Вони розширюють традиційне християнське та схоластичне осмислення статусу людини, інтегруючи ідеї соціальної відповідальності, моральної автономії та універсальних норм поведінки, що вплинули на подальший розвиток міжнародного права та концепцій захисту прав особи.

Висновок. Аналіз філософських концепцій міжнародно-правового статусу особи у працях мислителів Середньовіччя вказує на тісний зв'язок між морально-етичними уявленнями, релігійною доктриною та формуванням правових норм, що вплинули на подальший розвиток міжнародного права. Ідеї Святого Августина, Томи Аквінського, Данте Аліґ'єрі, Вільяма Оккама та інших мислителів формували уявлення про гідність, автономність і моральну відповідальність особи. Природне право стало ключовим орієнтиром для розвитку універсальних принципів справедливості, захисту невинних і морального регулювання війни, а схоластична методологія сприяла переходу від абстрактних ідей до практичних правових механізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буткевич О.В. Історія міжнародного права: підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2013. 416 с.
2. Гавриленко О.А. Історіографія еволюції міжнародного права та його науки: основні етапи становлення та розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразі-*

- на. Серія: Право. 2025. Вип. 39. С. 348–361. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/26223> (дата звернення: 21.10.2025).
3. Гоголь В. Антропологічне вчення святого Августина. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. Вип. 37. С. 19–26. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.37.2> (дата звернення: 21.10.2025).
 4. Augustin. *De Civitate Dei*. Roma: K. Sweeney, 1470. 600 p.
 5. Aquinas T. *Summa Theologiae*. Latin text and English translation. New York; London: McGraw Hill Book Company; Eyre & Spottiswoode, 1976. 224 p.
 6. Bacon R. *Four Works of Roger Bacon*. The R. A. M. S. Library of Alchemy Series. Volume 32 / ed. Ph. Wheeler. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015. 260 p.
 7. Benham J. *International Law in Europe, 700-1200*. Manchester: Manchester University Press, 2022. XX, 337 p.
 8. Buridan J. *Summulae de Dialectica* / tr. Klima G. New Haven; London: Yale University Press, 2001. 1032 p.
 9. Conklin W. The Exclusionary Boundary of the Early Modern International Community. *Nordic Journal of International Law*. 2012. Issue 81. Pp. 133–173. <https://scispace.com/papers/the-exclusionary-boundary-of-the-early-modern-international-2uy2fwwt3> (дата звернення: 23.10.2025).
 10. Corbett G. *Ethical and Political Manifesto. Dante's Christian Ethics: Purgatory and Its Moral Contexts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. Pp. 13–64.
 11. Gaurier D. *Histoire du droit international: de l'Antiquité à la création de l'ONU*. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2005. 1136 p.
 12. Goyette J., Latkovic M.S., Myers R.S. *St. Thomas Aquinas and the Natural Law Tradition: Contemporary Perspectives*. Washington: Catholic University of America Press, 2004. 311 p.
 13. Grewe W.G. *The Epochs of International Law*. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. 780 p.
 14. Ibn Khaldūn I., Dawood N. J., Rosenthal F., Lawrence B. B. *The Muqaddimah: An Introduction to History – Abridged Edition*. New Jersey: Princeton University Press, 2015. 680 p.
 15. Neff S.C. *Justice Among Nations. A History of International Law*. Cambridge, London: Harvard University Press. 2014. 628 p.
 16. Walker T.A. *A History of the Law of Nations. Vol. I: From the earliest times to the peace of Westphalia, 1648*. Cambridge: Cambridge University Press, 1845. 361 p.